

REGIONALNA SARADNJA NA BALKANU – EKONOMSKI RAZVOJ I STRUKTURNE PROMENE

Rezime: Regionalna saradnja i povezivanje između balkanskih zemalja imaju posebno mesto i ulogu u ekonomskom razvoju kako njih pojedinačno, tako i regiona Balkana kao celine. Značaj regionalne saradnje i povezivanja je uslovljen brojnim činjenicama: radi se o zemljama koje su ekonomski nedovoljno razvijene; one imaju brojne makroekonomske probleme, sve se nalaze u procesu evrointegracije, imaju velike teškoće u uključivanju njihovih ekonomija u globalne ekonomske procese i dr. Kao retko gde u svetu, pojedinačni ekonomski interesi na Balkanu uslovljeni su zajedničkim, jer se radi o malim narodima i državama koje pojedinačno imaju uska domaća tržišta i skromne razvojne potencijale, kod kojih je siromaštvo zajednička karakteristika. U ovom radu se istražuje problem ekonomskog zajedništva među balkanskim državama koje se ostvaruje njihovom međusobnom ekonomskom saradnjom i ekonomskim povezivanjem. Opšti stav do koga se u radu došlo jeste da su ti procesi vrlo bitni za ubrzanje procesa ekonomskog razvoja ove grupe zemalja, kao i regiona Balkana u celini, za ostvarivanje procesa njihove evrointegracije, za poboljšanje ekonomskog položaja onih zemalja koje su postale članice Evropske unije i onih koje su na putu da to postanu, njihovo uključivanje u globalne ekonomske tokove itd. Ukazuje se da je ekonomska povezanost i saradnja između ovih zemalja posebno značajna za građenje dobrih i stabilnih odnosa na Balkanu i u drugim društvenim i političkim oblastima. Rečju, na njima treba da se gradi dugoročna ekonomska i politička stabilnost regiona. Kao ekonomske oblasti koje imaju poseban značaj i ulogu u građenju ekonomskog zajedništva između balkanskih zemalja, u radu se naglašavaju: liberalizacija spoljne trgovine u regionu, razvoj saobraćajne infrastrukture, razvoj energetike, korišćenje i očuvanje vodnih resursa, i zaštita i očuvanje životne sredine (ekologija u najširem smislu).

Ključne reči: balkanske zemlje, ekonomska saradnja, ekonomsko povezivanje, evrointegracija, ekonomski razvoj, globalna ekonomija

Poslednjih decenija, kao nikada ranije u ekonomskoj istoriji, globalizacija svetske ekonomije postaje njeno osnovno obeležje sa brojnim konsekvencama po nju samu i svaki region posebno. Regionalna saradnja je danas nužnost i može se tumačiti kao pokušaj konkretnog regiona da ublaži po njega negativne ekonomske posledice procesa globalizacije, i/ili da on, udruženim potencijalima i kordiniranim aktivnostima u oblasti ekonomskog i drugog razvoja, izbori bolju poziciju u globalnoj ekonomiji

¹ bomil@prafak.ni.ac.rs

i globalnom svetu. U tom kontekstu se poslednjih decenija menja položaj i pozicija balkanskih zemalja pojedinačno i Balkana kao regiona u odnosu na njihovo okruženje. Regionalizacija Balkana odvija se uporedo sa procesima tranzicije većine zemalja na njegovom prostoru i sa procesom njihove evrointegracije. Ona ima posebno značenje kako za sadašnji položaj, tako i za budući razvoj Balkana. Ekonomsko povezivanje i međusobna ekonomska saradnja balkanskih zemalja treba da doprinesu njihovom bržem ekonomskom razvoju i da se one pojedinačno, i Balkan kao region, brže i lakše uključuju u tokove globalne ekonomije. Sadržaj regionalizacije polazi od liberalizacije međusobne trgovine u regionu, ide preko realizacije zajedničkih projekata razvoja infrastrukture (kao dela infrastrukturnih sistema Evrope), podrazumeva razvoj zajedničke proizvodnje za sopstvena tržišta i tržišta trećih zemalja, pa sve do zajedničkog rada na tehnološkom razvoju i utemeljenju održivog razvoja na prostoru regiona kao celine. Pretpostavka svemu tome jesu: politička stabilnost regiona, uspešnost u tokovima evrointegracije balkanskih zemalja i razvoj svih oblika saradnje, posebno ekonomske, sa ostalim regionima i velikim zemljama u širem okruženju (Rusijom, Kinom, Indijom i drugim zemljama). Zadatak ovoga priloga jeste da se istraži i ukaže na to kako i koliko regionalizacija Balkana može doprineti njegovom ekonomskom razvoju i lakšem uključivanju u tokove globalne ekonomije.

REGIONALNA SARADNJA I REGIONALNO POVEZIVANJE – EKONOMSKA NUŽNOST I POTREBA

Ubrzanje procesa globalizacije svetske privrede do koga je došlo u poslednjim decenijama promenilo je položaj većine zemalja i regiona u međunarodnim ekonomskim odnosima. To se naročito odnosi na male i nedovoljno razvijene zemlje, pa i čitave regione, koji nisu uspeli da se u „novim globalnima uslovima“ izbore za zadovoljavajuću poziciju svojih privreda u međunarodnim ekonomskim odnosima. Rešenje je počelo da se traži, i nalazi, u međusobnom povezivanju i saradnji regionalno bliskih zemalja, odnosno u procesu regionalizacije. „Značaj savremenog koncepta regionalizacije je najvidljiviji u oblasti međusobne trgovine, gde se međusobnom saradnjom i integracijom ostvaruje proširenje regionalnih tržišta, a otklanjanjem trgovinskih barijera u međusobnoj trgovini stvaraju uslovi za slobodan protok roba, kapitala, tehnologija i ljudi. U međunarodnim ekonomskim odnosima regioni se sve više afirmišu kao subjekti međunarodne ekonomske saradnje i globalnog povezivanja. Danas, regionalni međunarodni dogovori i sporazumi u sve većoj meri postaju komponenta globalnih ekonomskih i trgovinskih odnosa (Božić Miljković, 2011: 376). Regionalizacija, kao izraz regionalne saradnje i povezivanja, prerasla je u svojevrstan pokret u svetu. Nema dela sveta i zemlje koji nisu uključeni u taj proces, i koji ne ostvaruju deo svojih ekonomskih aktivnosti u regionalnim organizacijama i savezima.

U ekonomskom pogledu region Balkana zauzima značajno mesto u Evropi, posebno u njenom jugoistočnom delu i njegovom okruženju. Svoji geografskim položajem i razvojnim potencijalima oduvek je bio važno mesto i čvorište ekonomskih aktivnosti i ekonomskih tokova. Postavlja se pitanje koliko su Balkan i zemlje na njegovom prostoru to koristili za svoj ekonomski razvoj i koliko njihova ekonomska razvijenost ima uporište u tome. Makar i površni osvrt na ekonomsku istoriju Balkana, pokazuje da njegovi razvojni potencijali i položaj nisu bili dovoljno iskorišćeni. Najčešći razlozi za to su politički odnosi, društveni ambijent i međunarodno okruženje. U prošlosti, Balkan je bio poprište velikih sukoba iz kojih su nastajale ili se produbljivale već postojeće podele, nastajale nove države i ostvarivani interesi velikih sila. U Prvom i Drugom svetskom ratu doživeli su velike ljudske i materijalne gubitke; u periodu Hladnog rata bio je podeľjen na istočnu i zapadnu sferu uticaja; u procesu tranzicije i evrointegracije podele su se dešavale unutar Balkana deleći zemlje na one kod kojih je taj proces brže ostvarivan i one kod kojih je tekao sporije itd. Nacionalni, verski i ideološki sukobi na Balkanu i težnja velikih sila da upravo na ovom prostoru ostvare svoje političke i ekonomske interese, delovali su u pravcu dezintegracije Balkana i usloveli njegov sporiji razvoj u ekonomskom i svakom drugom smislu. U ekonomskom pogledu on je bio, i ostao, sinonim za ekonomsku nerazvijenost, siromaštvo i međusobnu nepovezanost. U takvim uslovima, u prošlosti se malo radilo na njegovom ekonomskom povezivanju i integraciji. Malobrojne ideje i akcije u tom pravcu nisu dale značajnije rezultate.² Posledice svega toga danas su vidljive, a faktori koji su ih uslovljavali i danas stoje na putu njegovog ekonomskog prosperiteta.

U poslednjoj deceniji XX veka dolazi do krupnih političkih i ekonomskih promena u svetu i u Evropi kojima će se stvoriti posve novi uslovi za regionalizaciju Balkana, odnosno ekonomsko i svako drugo povezivanje i međusobnu saradnju balkanskih zemalja. U tome će biti od posebnog značaja završetak Hladnog rata (u obliku i na način kako je vođen u decenijama posle Drugog svetskog rata), i s tim u vezi, ukidanje podele Balkana na dve sfere uticaja; početak i sprovođenje procesa tranzicije u bivšim socijalističkim zemljama na Balkanu; ubrzanje procesa evrointegracije balkanskih zemalja, odnosno njihovo približavanje i pridruživanje Evropskoj uniji. Raspad Jugoslavije i formiranje novih država na njenom prostoru, pored brojnih političkih posledica i šteta nanetih ratnim sukobi-

² Jedna od retkih davnašnjih inicijativa u tom pravcu bila je održavanje Prve panbalkanske konferencije u Atini oktobra 1930. godine, sa parolom „Balkan, balkanskim narodima“. Učestvovali su državne delegacije Jugoslavije, Bugarske, Grčke, Turske, Rumunije i Albanije. Na njoj su definisani zajednički principi saradnje balkanskih država: poštovanje teritorijalnog suvereniteta, nezavisnost i pravo na samoopredeljenje, nemešanje u unutrašnje stvari, formiranje carinske i ekonomske unije, zajednička bezbednost, i kulturno jedinstvo balkanskog geoprostora. Mitrović Ljubiša, „Aktuelnost poruka i slogana 'Balkan, balkanskim narodima' sa Prve panbalkanske konferencije“, u zborniku radova *Balkan u procesu evrointegracije: unutarregionalni odnosi*, Univerzitet u Nišu – Filozofski fakultet, Niš, 2010. godine, str. 2–17.

ma, dodatno je aktuelizovao regionalno povezivanje balkanskih država, odnosno ekonomsku regionalizaciju Balkana. Na prostoru Balkana danas postoji 11 država i Kosovo koje još uvek nije postalo članica OUN. Sve one pojedinačno imaju relativno uska tržišta, sa skromnim razvojnim potencijalima i sa malim izgledima da se uspešno uključe u proces globalizacije svetske ekonomije, odnosno da izbore sebi povoljno mesto u toj ekonomiji. Njihovo međusobno povezivanje i saradnja, u tom pravcu, nameću se kao prihvatljivo i ekonomski opravdano rešenje.

Intenziviranje procesa regionalnog povezivanja i saradnje između balkanskih zemalja započelo je 90-ih godina prošlog veka, da bi se nesmanjenim intenzitetom nastavilo do današnjih dana. Politikom regionalnih inicijativa i podsticanjem regionalne saradnje na Balkanu i u jugoistočnoj Evropi, velike sile – posebno EU i SAD – tražile su put za političku i ekonomsku stabilizaciju regiona. Inicijative za tu saradnju najvećim delom dolazile su spolja i, većina njih, bila je ukomponovana u proces evrointegracija kojem su ove zemlje aktivno pristupale. Tako je nastao veliki broj regionalnih inicijativa, sporazuma i organizacija, od kojih većina ima ekonomske ciljeve i ekonomsko značenje.³ Akteri te saradnje i povezivanja u najviše slučajeva su zemlje nastale raspadom Jugoslavije, ostale zemlje u tranziciji (Albanija, Rumunija i Bugarska), pa čak i zemlje poput Turske i Grčke.⁴ Nesumnjivo da proces regionalizacije Balkana ima i evrointegracijsku komponentu jer je jedan broj njih potpisan kao deo aktivnosti u procesu pridruživanja balkanskih zemalja Evropskoj uniji (sporazum o liberalizaciji trgovine sa Turskom, na primer). I sama Evropska unija je svoju aktivnost u širenju na Balkan – pripremom i prijemom balkanskih zemalja u svoje članstvo, velikim delom sprovodila, i danas sprovodi, preko regionalnih inicijativa, stalno insistirajući na njihovom regionalnom povezivanju.

3 Kao najznačajnije navodimo (u zagradi navedena godina osnivanja – potpisivanja sporazuma). Inicijativa za saradnju u jugoistočnoj Evropi (1996), Proces saradnje u jugoistočnoj Evropi (2000), Jadransko-jonska inicijativa (2000), Proces saradnje na Dunavu (2002), Centralnoevropska zona slobodne trgovine – CEFTA (2006), Regionalni savet za saradnju (2008) i dr. Republika Srbija je članica 15 regionalnih organizacija, inicijativa i sporazuma. Vidi Internet: [www.mfa.gov.rs/index.php/spoljna-politika/eu/...](http://www.mfa.gov.rs/index.php/spoljna-politika/eu/) Dostupno: oktobra 2014. godine

4 Uočljivo je da se u te procese regionalnog povezivanja i saradnje između balkanskih zemalja aktivno uključila i Turska, koja ima samo 3% svoje teritorije na Balkanu, u okviru svoje politike razvoja kao regionalne sile. „Kroz multilateralne regionalne inicijative i procese, kao što su, na primer, Crnomorska ekonomska saradnja (pokrenuta 1992. gone, na Ozalov prelog), Proces saradnje država jugoistočne Evrope i Pakt stabilnosti za Jugoistočnu Evropu, koje je sve vreme pokušavala usmeravati u funkciji postizanja svojih neosmanističkih ciljeva i regionalne dominacije, Turska je demonstrirala ambiciju da postane ključni činilac u široko shvaćenom susedstvu. U okviru Procesu saradnje država JIE glavni motiv joj je, tako, dugo bio da osujeti moguću lidersku poziciju Grčke, jedine (u to vreme M. B.) balkanske članice EU, ka kojoj su ostale članice logično upravljale evroaspiracijske poglede“. Opširnije: Darko Tanasković, „Neoosmanizam – Povratak Turske na Balkan“, *Službeni glasnik*, Beograd, 2010. str. 27–28.

Globalna ekonomija, kao opšti okvir i ambijent u kome se razvijaju i u kome posluju savremene privrede, dovodi u posebno nezavidan položaj male i nedovoljno razvijene zemlje.

A takve su sve balkanske zemlje, izuzev Turske. Kao takve one raspolažu uskim domaćim tržištem, ograničenim razvojnim resursima, limitirane su raspoloživim kapitalom i savremenim tehnologijama. To u velikoj meri određuje njihove strategije ekonomskog i svakog drugog razvoja. Kao jedan od glavnih pravaca tih strategija jeste njihova evrointegracija koja nastaje kao deo procesa regionalizacije Evrope u kojoj glavnu reč imaju ekonomski najrazvijenije i najmoćnije evropske zemlje. Neke od balkanskih zemalja uspele su da ostvare članstvo u Evropskoj uniji kao sinonimu tih integracija, druge su na putu da to postanu. Ono što je posebno karakteristično za jedne i druge, jeste izostajanje značajnijih aktivnosti na planu regionalnog povezivanja i regionalne integracije samih balkanskih zemalja. Zaokret u tom pogledu je nužan i neophodan, bez obzira da li je neka od njih već ostvarila članstvo u EU ili nije. Snaga regiona, utemeljena na međusobnoj saradnji i povezivanju balkanskih zemalja, može biti višestruko uvećana u okvirima EU ili izvan nje. No, da bi se to postiglo, potrebno je prevazilaziti negativno istorijsko nasleđe i savladavati antagonizme političkog, verskog i kulturnog sadržaja.

EKONOMSKI RAZVOJ BALKANSKIH ZEMALJA – ZAJEDNIŠTVO U NERAZVIJENOSTI I SIROMAŠTVU

Razvoj i funkcionisanje balkanskih zemalja, u poslednje dve-tri decenije, nisu oslobođeni nepovoljnog društvenog ambijenta u obimu i u veličini koji bi stvorio uslove za njihov brži ekonomski razvoj. Pored brojnih promena ostvarenih na političkom planu, i posebno, u projektima tranzicije i evrointegracije, društveni ambijent nije bitnije promenjen i prilagođen savremenim uslovima ekonomskog rasta i razvoja. Na to ukazuju ostvareni rezultati u zemljama na prostoru regiona.

Tabela br. 1
Osnovni pokazatelji ekonomske razvijenosti balkanskih zemalja

Zemlja	GDP per capita u 2012. godini – u dolarima (tekuće cene)*	Prosečna godišnja stopa rasta GDP u periodu 2003–2013. godine**	Stopa nezaposlenosti radne snage u 2013. godini***
Albanija	3.829	...	16,1
BiH	4.517	...	28,6
Bugarska	7.004	3,3	13,1
Grčka	22.377	- 0,4	27,6
Hrvatska	13.105	1,2	17,2
Makedonija	4.548	3,2	29,7
Rumunija	8.373	3,5	7,4
Srbija	4.029	2,7	22,7

Crna Gora	6.514	3,5	19,7
Slovenija	21.947	1,6	10,6
Turska	10.653	5,0	9,9

Izvori podataka: * UNCTAD Handbook of Statistics. Internet: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx>; ** Eurostat. Internet: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>; *** International Labour Organization. Internet: <http://www.ilo.org/ilostat/faces/home/statistcaldata>

Pokazatelji prezentovani u tabeli potvrđuju činjenicu da sve balkanske zemlje imaju velike probleme u privrednom razvoju. Kada je reč o GDP *per capita*, i pored toga što je u odnosu na podatke iz 2000. godine, ovaj makroekonomski parametar 2012. godine više nego dvostruko povećan, njegov realni današnji iznos daleko zaostaje iza nivoa koji imaju ekonomski razvijene zemlje Zapadne Evrope i Evropska unija kao celina.⁵ Prema tom pokazatelju nešto viši nivo privrednog razvoja imaju: Grčka, Slovenija, Hrvatska i Turska, dok su u posebno lošoj situaciji u tom pogledu Albanija, Srbija, Bosna i Hercegovina i Makedonija. Tu sliku upotpunjuju i podaci o njihovom desetogodišnjem rastu GDP *per capita* (period 2003–2013). Grčka je u tom periodu ostvarila negativnu stopu rasta GDP od 0,4% godišnje, što je pokazatelj duboke ekonomske krize kroz koju je ova zemlja prolazila i još uvek prolazi. Na drugoj strani, Turska je ostvarila izvanredno dobar rast GDP od 5,0% prosečno godišnje. Ono što je karakteristično za sve zemlje u regionu Balkana, a odnosi se na privredni rast, meren stopom rasta GDP, jeste to da je taj rast bio daleko brži u prvoj polovini posmatranog perioda (do 2008. godine), nego u njenoj drugoj polovini.⁶ To znači da su posledice svetske ekonomske krize, koja je započela 2008. godine, na privredni rast i razvoj ovih zemalja bile daleko veće nego u razvijenim zemljama Zapadne Evrope. Na kreiranje takvih odnosa ekonomskih snaga unutar Evrope, pored svetske ekonomske krize, uticale su i reforme privrednog sistema i sprovedene ekonomske politike u većini balkanskih zemalja, naročito u zemljama zapadnog Balkana i u Grčkoj.

Ekonomije balkanskih zemalja danas su još uvek nerazvijene. Opterećene su brojnim makroekonomskim problemima čije su posledice siromaštvo, visoka nezaposlenost radne snage, nizak nivo tehnološkog razvoja

⁵ Evropska unija je u tom periodu ostvarila prosečnu godišnju stopu rasta GDP od 1,1% godišnje, Nemačka od 1,2%, Francuska 1,0%, Belgija 1,3%, Holandija 0,9%, Švedska 2,1%, Velika Britanija 1,9% itd. Karakteristično je da je uticaj svetske ekonomske krize na taj rast bio evidentan, pa su i stope rasta GDP u članicama Unije bile niže u drugoj polovini posmatranog perioda, a naročito 2008. i 2009. godine. Izvor podataka: Isto kao za tabelu br. 1.

⁶ Kada je reč o privrednom rastu, merenom stopama rasta GDP, neke od balkanskih zemalja beleže negativne stope i u periodima pre, za vreme i posle krize 2008. godine. To je slučaj sa Grčkom i Hrvatskom koje u kontinuitetu beleže negativne stope rasta, dok ostale negativne stope beleže u pojedinim godinama ili kraćim periodima. Tako, na primer, Grčka, u periodu 1995–1999. godine beleži negativnu stopu od - 5,4% (Hrvatska - 1,7%); u periodu 2000–2004. godine stopu od - 8,9% (Hrvatska - 0,3%); u periodu 2005–2009. godine - 6,6% (Hrvatska - 2,2%); i u periodu 2010–2014. godine Grčka - 3,3% (Hrvatska - 0,9%). Izvor podataka: Svetska banka: dataworldbank.org/indicator dostupno: decembar/2014. godine

i niska konkurentnost u međunarodnim ekonomskim odnosima.⁷ Tome treba dodati i činjenicu da u poslednjih deset i više godina sve zemlje regiona ostvaruju spor privredni rast i razvoj, čak i kada zanemarimo godine u kojima toga rasta nije bilo (zabeležene su negativne stope rasta GDP). Jedna od posledica svega toga jeste njihov nepovoljan položaj u globalnoj ekonomiji i ekonomska inferiornost u odnosu na okruženje Balkana, posebno u odnosu na Evropsku uniju. Rešavanje tih problema jeste uslov za poboljšanje njihovog međunarodnog ekonomskog položaja od koga zavisi i njihov budući ekonomski razvoj.

ODNOS BALKANSKIH EKONOMIJA I EKONOMIJA EVROPSKE UNIJE I NJENIH ČLANICA

Strateško opredeljenje svih balkanskih zemalja jeste njihovo priključenje Evropskoj uniji. To opredeljenje ima različite aspekte i različite dimenzije, ali ekonomski odnosi i ekonomski procesi u toj integraciji imaju poseban značaj i posebnu ulogu. Ekonomska snaga ovih zemalja, izražena njihovom ekonomskom razvijenošću i kvalitetom ekonomije, bitno opredeljuje dinamiku odvijanja evrointegracionih procesa, njihov položaj u globalnoj ekonomiji, kao i odnos Evropske unije prema njima. Generalno posmatrano, sve balkanske zemlje u pogledu ekonomske razvijenosti umnogome zaostaju za Evropskom unijom i njenim ekonomski najrazvijenijim članicama. To opredeljujuće utiče na njihov položaj u Uniji (za one zemlje koje su postale njene članice), i proces približavanja Uniji onih koje su na putu da to postanu. Očigledno da ove prve čine deo ekonomske i druge periferije Evropske unije, a ove druge imaju prevelika očekivanja od članstva, sa krajnje neizvesnim i vremenski neograničenim ishodom u tom pogledu.

Tabela br. 2
Relativni odnos GDP per capita Evropske unije i balkanskih zemalja

	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
EU (28)	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Albanija	22	23	23	25	27	26	30	30	30
Bugarska	37	38	40	43	44	44	46	47	47
BiH	25	27	28	26	29	28	29	29	29
Grčka	91	92	90	93	95	89	81	76	75
Hrvatska	59	60	62	65	63	60	60	61	61
Makedonija	29	30	31	34	36	36	35	35	35
Rumunija	35	39	43	49	50	51	51	53	54

7 Kada je reč o konkurentnosti balkanskih zemalja u međunarodnim odnosima, gotovo sve one se nisko kotiraju na globalnoj listi konkurentnosti. Prema istraživanju Svetskog ekonomskog foruma, od 144 zemlje koje su bile predmet istraživanja u 2014. godini, one su zauzimale sledeća mesta: Albanija 97, Bugarska 54, Hrvatska 57, Grčka 81, Makedonija 63, Crna Gora 67, Rumunija 59, Srbija 94, Slovenija 70. i Turska 45. mesto. Među njima najbolje se kotira Turska, dok su ostale, pa čak i one koje su članice Evropske unije, na drugoj polovini lestvice. Izvor podataka: Svetski ekonomski forum, „The Global Competitiveness Report 2014–2015”. Internet: www3.weforum.org, dostupno: decembar/2014. godine

Slovenija	87	88	88	91	86	84	84	84	83
Srbija	32	32	33	36	36	35	36	35	36
Crna Gora	31	36	40	43	41	42	42	41	42
Turska	42	44	45	47	46	50	53	54	55

Izvor podataka: Eurostat. Internet: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?> dostupno: oktobar/2014. godine

Podaci u tabeli potvrđuju veliko zaostajanje u pogledu ekonomskog razvoja svake od balkanskih zemalja za prosečnom ekonomskom razvijenošću Evropske unije. To zaostajanje je daleko veće prema ekonomski najrazvijenijim njenim članicama koje se, u osnovi, bitnije nije promenilo u poslednjih 100 godina (posle konačnog oslobođenja balkanskih zemalja od Osmanskog carstva). Tako, na primer, prema podacima Svetske banke, realan GDP *per capita*, u 2013. godini, u Grčkoj iznosio je 48,6% nemačkog GDP *per capita*, dok je taj odnos kod ostalih balkanskih zemalja činio: Rumunije 21,0%, Bugarske 16,2%, Srbije 13,2% itd (Marković, 2015: 6). Radi se o velikim razlikama koje traju više od jednog veka i koje dovode zemlje balkanskog regiona na samu periferiju Evrope.

Svojevrsan jaz u tom pogledu opstaje kao dugoročno stanje i pretili da ugrozi ekonomsku budućnost ove grupe zemalja koja se vezuje za njihovo članstvo u Uniji.⁸ Za gotovo punu deceniju stanje se u tom pogledu nije bitnije promenilo i verovatno se neće promeniti još za dugo vreme. Blago poboljšanje relativnog odnosa kod većine zemalja se veoma sporo ostvaruje. Čak i one zemlje koje su postale članice Unije nisu promenile svoj položaj, naprotiv, čak su ga i pogoršale. Eklatantan primer je Grčka, kod koje imamo smanjenje relativnog odnosa razvijenosti prema EU sa 91% u 2005. na 75% u 2013.godini. Očigledno je da ekonomske i druge reforme koje je Grčka sprovodila pet-šest godina unazad, pod pokroviteljstvom i na zahtev Evropske unije i Međunarodnog monetarnog fonda, nisu dale pozitivne rezultate.⁹

8 Problem centra i periferije u pogledu ekonomske razvijenosti i ekonomske moći već postoji u Evropskoj uniji i predstavlja jednu od najslabijih karika u lancu njenih unutrašnjih veza na kojima Unija počiva. Postoji svojevrsan mit u pristupanju novih članica Uniji. A on glasi: „Kada uđemo u EU, prosperitet će biti veći“. Tog mita se drže i balkanske zemlje, kako one koje su već postale članice, tako i one koje su na putu da to postanu. Ali dovoljno je pogledati položaj nekih zemalja unutar Unije, pa će stvari biti vrlo jasne. Portugalija, Italija, Irska, Grčka i Španija, kao i novoprimiteljne balkanske članice Bugarska, Rumunija i Hrvatska, čine njenu ekonomsku periferiju sa nikakvim izgledima da se njihov položaj u tom pogledu u skorije vreme promeni. Vidi: Srećko Horvat i Slavoj Žižek, „Šta Evropa želi?“, prevod sa engleskog, *Laguna*, Beograd, 2014. str. 61–62.

9 Interesantna su medijska tumačenja grčke krize koje navodi Slavoj Žižek u svojoj koautorskoj knjizi (koautor Srećko Horvat) „Šta Evropa želi?“, prevod sa engleskog, *Laguna*, Bograd, 2014., str. 125). „Dva su glavna medijska tumačenja grčke krize: nemačko-evropsko tumačenje (Grci su neodgovorni, lenji, rastrošni, skloni utaji poreza itd., pa ih treba obuzdati i podučiti finansijskoj disciplini). I grčko tumačenje: (našoj nacionalnoj suverenosti pretili neoliberalna tehnokratija koju nameće Brisel). Kada više nisu mogle da se previđaju patnje grčkog naroda, pojavilo se i treće tumačenje: Grci se tu predstavljaju kao humanitarne žrtve kojima je potrebna pomoć, kao da su zemlju pogodilo rat ili prirodna katastrofa. Iako su sve tri priče lažne, lako je moguće da je treća najodvratnija. Grci nisu pasivne žrtve: oni ratuju sa evropskim ekonomskim establišmentom i sada im je u njihovoj borbi potrebna solidarnost, jer to je i naša borba. (...) Spasavanje Grčke od njenih takozvanih spasitelja ujedno spasavamo i samu Evropu“.

Naprotiv, duboka ekonomska kriza ove zemlje se još uvek nastavlja!

Detaljnija analiza odnosa ekonomske razvijenosti i ekonomskih odnosa balkanskih zemalja prema Evropskoj uniji i njenim članicama zahteva odvojeno posmatranje tih odnosa s aspekta različitih grupa zemalja. Najpre, radi se o zemljama koje su već postale članice EU. Kao što je poznato, prva zemlja balkanskog regiona – Grčka, postala je članica ove asocijacije još daleke 1981. godine. Posle duge pauze i promenjenih političkih odnosa u Evropi (pada Berlinskog zida 1989. godine), intenziviran je prijem zemalja ovog regiona u Uniju: Slovenije 2004, Bugarske i Rumunije 2007. i Hrvatske 2013. godine. Posmatrano iz ekonomskog ugla, ove zemlje nisu bile dovoljno pripremljene niti osposobljene, u momentu prijema, da svoju privredu izlože tržišnoj konkurenciji unutar Unije i postupaju po njenim ekonomskim standardima i pravilima. Transparentnost ovih zemalja u ekonomskom i svakom drugom smislu se podrazumevala utoliko pre što su ove zemlje (izuzev Grčke) prethodno prošle kroz proces tranzicije u kome je došlo do velikih promena u njihovim ekonomskim uslovima i njihovom ekonomskom razvoju. Iz toga se može zaključiti da su prilikom prijema ovih zemalja u Evropsku uniju prevagu imali politički kriterijumi i interesi. Jednostavno, ekonomski, ove zemlje nisu u tom trenutku bile dovoljno spremene za članstvo u njoj. Činjenica je da prijedom u članstvo one nisu popravile svoj ekonomski položaj niti su bitnije podigle stepen svog ekonomskog rasta i razvoja. One se i danas sučeljavaju sa velikim ekonomskim problemima, njihovo stanovništvo je sve siromašnije, a pozicija u međunarodnim ekonomskim odnosima sve nepovoljnija. Evropska unija im nije donela, u vreme njihovog prijema, mnogo obećavani brzi boljitak.

Drugu grupu zemalja čine tzv. zemlje zapadnog Balkana (Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Makedonija i Srbija, kao i Kosovo sa još uvek nedefinisanim statusom). Radi se o zemljama koje imaju najveće ekonomske probleme: najnižu ekonomsku razvijenost, brojne strukturne probleme, veliko kašnjenje i sporo sprovođenje ekonomskih i društvenih reformi itd. Po veličini razvojnih potencijala, ekonomskoj razvijenosti i makroekonomskim problemima, one predstavljaju ekonomski najproblematičniji deo savremene Evrope. Visoka nezaposlenost radne snage i siromaštvo njihovog stanovništva, teško su premostivi problemi koji kod većine imaju svoj kontinuitet iz perioda ratnih sukoba na njihovim prostorima, visoke inflacije i poremećenih odnosa sa inostranstvom. Njihovo približavanje Evropskoj uniji odvija se vrlo sporo i praćeno je brojnim teškoćama, naročito ekonomske prirode. Za članstvo u Uniji bitni su podizanje stepena njihove ekonomske razvijenosti i povećanje stepena konkurentnosti njihovih privreda u međunarodnim odnosima. U suprotnom, ostvarivanje toga cilja sa privredom u ovakvom stanju, makar to bilo i za narednih pet-šest godina, dovelo bi ovu grupu zemalja u položaj krajnje periferije ne samo Unije, već i Evrope.¹⁰ To ne bi odgovaralo ni samoj Evropskoj uniji jer bi

10 Tekuća politika ovih zemalja, u delu ostvarivanja evrointegracijskih procesa, velikim

se unutrašnje razlike u ekonomskoj razvijenosti između njenih članica još više povećale. Zato je u interesu svih „da se ove zemlje bolje pripreme“ za članstvo u Uniji, u čemu i ona sama učestvuje, ima svoje obaveze i odgovornost, između ostalog i kroz podsticaj regionalne ekonomske saradnje na Balkanu i ekonomsku pomoć svakoj od balkanskih zemalja pojedinačno.

Kada je reč o odnosima između balkanskih zemalja i Evropske unije, poseban značaj ima odnos Turske, kao zemlje koja neskriveno gaji aspiracije da postane regionalna ekonomska i politička sila i koja na tome aktivno radi. Njen put ka Evropskoj uniji ide preko Balkana koji je za nju vrlo značajan sa istorijskog i savremenog aspekta (Tanasković, 2010). Turska kao najveća balkanska zemlja, sa najvećim ekonomskim potencijalima i najširim tržištem i sa specifičnim geopolitičkim položajem, i kao muslimanska zemlja, svoje odnose sa Evropskom unijom gradi još od 1963. godine kada je ona potpisala prvi ugovor sa EEZ. Tok njene evrointegracije traje izuzetno dugo sa i danas krajnje neizvesnom sudbinom u pogledu njegovog okončanja. Ona je još 1999. godine dobila status kandidata za članstvo u EU, a 2005. godine otvoreni su pregovori o članstvu. Sporazum o carinskoj uniji između Turske i EU potpisan je još 1995. godine, što je otvorilo široke mogućnosti za ekonomsku saradnju sa Unijom. Kao deo procesa njenog približavanja EU, Turska je potpisala sporazume o liberalizaciji međusobne trgovine sa svim balkanskim zemljama koje još nisu postale članice Unije, tako da ona danas ima visok stepen liberalizacije ekonomskih odnosa sa gotovo svim evropskim zemljama. No, bez obzira na sve to, Turska je još uvek, u pogledu članstva daleko od Evropske unije i ishod napora Turske u tom pogledu je krajnje neizvestan.¹¹ Turska danas, u ekonomskom pogledu, ima interesa da se širi prema Balkanu i Evropi, i na tome ona aktivno radi. To joj omogućuje njena veličina – posebno širina

---

delom se vezuje za datume i akcije, a manje za konkretne ekonomske promene. U svima njima se u prvi plan ističu datumi potpisivanja sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, dobijanja statusa kandidata, otvaranja pojedinih poglavlja u pregovorima o članstvu, pa sve do datuma konačnog prijema. Iskustva balkanskih zemalja koje su postale članice EU pokazuju da su od tih datuma daleko važnije konkretne aktivnosti u oblasti ekonomskog razvoja i povećanja konkurentnosti. Uostalom, one će više dobiti od EU, od momenta prijema, ako joj pristupe sa većim stepenom ekonomske razvijenosti i jačom ekonomijom.

11 Ne mali broj političkih i ekonomskih analitičara ukazuje da je problem prijema Turske u Evropsku uniju jedno do centralnih pitanja budućnosti same Unije, pa i Evrope. Tako, na primer, Slavoj Žižek, u koautorskoj knjizi „Šta Evropa želi?“, prevod sa engleskog, Laguna, Beograd, 2014. godine, kaže (str. 107): „Ironija Betovenove *Ode radosti* kao neslužbene Evropske himne jeste, naravno, to što je upravo Turska glavni razlog krize današnje Unije: prema većini anketa, glavni razlog onih koji su zaokružili NE na poslednjem referendumu za ratifikaciju Mاستrihtskog ugovora u Francuskoj i Holandiji bilo je njihovo neslaganje s članstvom Turske. NE može biti utemeljeno na desničarskim populističkim terminima („ne” turskoj pretnji našoj kulturi, „ne” turskoj jeftinoj imigrantskoj radnoj snazi), ili u liberalno-multikulturalnim terminima (Turskoj se ne bi smeo dozvoliti ulazak jer u tretiranju Kurda ne iskazuje dovoljno poštovanja prema ljudskim pravima). I suprotan stav, DA, lažan je kao Betovenova finalna kadenca... (...) Ono što nam je potrebno jeste sasvim nova glavna melodija, nova definicija same Evrope. Problem Turske, zbuđenost Evropske unije u odnosu na ono što treba učiniti s Turskom, nije Turska kao takva, nego zbuđenost povodom toga šta je sama Evropa“.

njenog unutrašnjeg tržišta i geostrategijski položaj. Njena ekonomija odoleva svim globalnim i regionalnim izazovima i ostvaruje zapažen privredni rast i razvoj u kontinuitetu već više od jedne decenije. Čak ni globalna ekonomska kriza 2008. godine nije mnogo poremetila njen razvojni tok. Ostvarene godišnje stope rasta GDP poslednjih godina su najveće u regionu: 2003. 5,3%, 2004. 9,4%, 2005. 8,4%, 2006. 6,9%, 2007. 4,7%, 2008. 0,7%, 2009. – 4,8%, 2010. 9,0%, 2011. 8,8%, 2012. 2,1% i 2013. godine 4,1% (Eurostat, 2014). Danas je Turska ekonomski relativno jaka zemlja, sa značajnim ekonomskim mogućnostima i kao takva veoma važna za ekonomski razvoj regiona Balkana, kao i drugih regiona u njenom okruženju.

REGIONALNA SARADNJA NA BALKANU – OBLASTI SA NAJVEĆIM EFEKTIMA

Ako bismo želeli da izvučemo neke zajedničke karakteristike ekonomija balkanskih zemalja, u poslednje dve-tri decenije, onda bi to mogle biti: nizak stepen razvoja – region Balkana spada u ekonomski najnerazvijeniji deo Evrope; visoka nezaposlenost radne snage i veliko siromaštvo stanovništva; sporo prevazilaženje ekonomske nerazvijenosti i makroekonomskih problema – sporo sprovođenje društvenih i privrednih reformi; velika tehnološka i investiciona zavisnost privreda ovih zemalja od inostranstva i dr. Na društvenom planu, balkanska društva su još uvek opterećena negativnim nasleđem dalje i skorije prošlosti, koje usporava i otežava njihovu međusobnu saradnju i povezivanje, i u oblasti ekonomije. Promena postojećeg stanja u ekonomijama ovih zemalja, u smislu razvoja, i ostvarivanje ekonomskih i društvenih ciljeva, nužno podrazumeva da se radi na unapređenju i podizanju nivoa međusobne saradnje i ekonomskog povezivanja. Upravo to se nalazi u središtu regionalizacije Balkana, od koje zavise mnogi ekonomski procesi unutar ovih zemalja pojedinačno, kao i proces njihove evrointegracije, ali i njihov položaj u globalnoj ekonomiji. Međutim, treba imati u vidu da sam proces evrointegracije balkanskih zemalja – naročito u njegovom finalnom delu, institucionalno ne dozvoljava formiranje ekonomskog regiona Balkana. Ovo zbog toga što Evropska unija, sama po sebi, predstavlja region sa jedinstvenim ekonomskim prostorom, jedinstvenim tržištem, jedinstvenim sistemom funkcionisanja privrede i jedinstvenim politikama u brojnim granama privrede, pa bi institucionalizacija drugih regiona unutar nje bila u suprotnosti sa njenom institucionalnom strukturom i pravilima postojanja. Ali to ne isključuje da zemlje članice, i one koje su na putu da to postanu, međusobno saraduju i da se međusobno povezuju u raznim oblastima, naravno, na principima i pravilima na kojima počiva Evropska unija. Radi bržeg i uspešnijeg prevazilaženja pobrojanih ekonomskih problema, balkanske zemlje moraju daleko više pažnje posvetiti međusobnoj ekonomskoj saradnji i ekonomskom povezivanju. Efekti regionalizacije mogu biti daleko veći od kratkoročnih

efekata evorintegracije. Ako sve zemlje regiona uđu u Evropsku uniju bez prethodno postignutog većeg stepena regionalne ekonomske saradnje, sigurno im je zagantovano mesto periferije u toj asocijaciji. Brojne su ekonomske delatnosti i aktivnosti čiji razvoj na Balkanu mora da se zasniva na regionalizaciji, odnosno efekti njihovog razvoja su nikakvi ili minimalni ako ona izostane. To je i najpreči put da se ekonomije balkanskih zemalja integrišu u evopsku i globalnu privredu. Kao najznačajnije od njih mogli bi smo navesti: liberalizaciju trgovine u regionu, razvoj saobraćajne infrastrukture, razvoj enegretike, korišćenje vodnih resursa, uključivanje u globalni sistem komunikacija i zajednička politika zaštite životne sredine.

Liberalizacija spoljne trgovine u regionu polazna je osnova i osnovni cilj dosadašnjih aktivnosti na ekonomskoj regionalizaciji u svetu. Iskustva pokazuju da se njome najlakše i najbrže ostvaruju ekonomski efekti i ciljevi. Liberalizacija podrazumeva da se smanjuju ili ukidaju carine u međusobnoj trgovini u regionu i otklanjaju druge administrativne i tehnike prepreke toj trgovini.¹² Ukidanje carina i drugih spoljnotrgovinskih ograničenja između balkanskih zemalja izuzetno je važno za njihovu ekonomiju i ekonomski razvoj, utoliko pre što se radi o malim zemljama sa uskim domaćim tržištima, koje su zbog toga u velikoj meri zavisne od svojih ekonomskih odnosa sa inostranstvom. Aktivnosti na tom planu u regionu Balkana kreću se u dva pravca: jedan je realizacija procesa evrointegracije, sve do članstva nekih zemalja iz ove grupe u EU; i drugi, liberalizacija trgovine između zemalja koje se još uvek nalaze u statusu pridruživanja, u kojima se na liberalizaciju međusobne trgovine gleda kao na aktivnost koja ih priprema za članstvo. Oba pravca dovela su do relativno visokog stepena liberalizacije međusobne trgovine između samih balkanskih zemalja, kao i između njih i članica Evropske unije izvan ovog regiona.

U tom kontekstu, liberalizacija spoljne trgovine između zemalja zapadnog Balkana ima posebno mesto i značaj u liberalizaciji te trgovine u čitavom regionu i između regiona i Evropske unije. Primenom izmenjenog i dopunjenog sporazuma CEFTA u trgovini između ove grupe zemalja od 2006. godine, nastavljena je aktivnost u tom pravcu koja je započeta ranije potpisanim sporazumima o slobodnoj trgovini između zemalja koje pripadaju ovoj regionalnoj grupi. U čitavom periodu njegove primene na prostoru zapadnog Balkana beleži se rast međusobne trgovine i drugih ekonomskih aktivnosti. On je doprineo poboljšanju uslova investiranja u regionu – povećanju priliva stranih investicija, otklanjanju necarinskih prepreka u međusobnoj trgovini, jačanju konkurencije u trgovini i sl.¹³ Liberalizaciji

12 Praksa je pokazala da, pored ukidanja carina u međusobnoj trgovini između zemalja u regionu, za liberalizaciju trgovine posebno značenje imaju i necarinske i netrgovinske mere ograničenja te trgovine. Njihova neselektivna primena može da utiče na kidanje tokova roba i usluga između zemalja u regionu i da predstavlja njihovo nepremostivo ograničenje. Vidi: Vladimir Gligorov, „Regionalna saradnja“, *Peščanik*, 15. 09. 2014. Internet: <http://pescanik.net/2014/09/regionalna-saradnja>

13 „CEFTA sporazumom definišu se osnovni ciljevi i principi trgovinske liberalizacije. U

spoljne trgovine u regionu doprineli su i sporazumi o trgovinskoj liberalizaciji koje su ove zemlje potpisale sa Turskom, koja već ima visok stepen liberalizacije trgovine sa Evropskom unijom. Samim tim benefite te liberalizacije koriste i zemlje članice Unije sa prostora Balkana.¹⁴ Dostignuti stepen liberalizacije spoljne trgovine između balkanskih zemalja poboljšava njihovu poziciju i poziciju regiona u celini, u odnosu na Evropsku uniju i velike zemlje u globalnoj ekonomiji. S njim je čitav region postao ekonomski primamljiviji za velike multinacionalne kompanije, potencijalne investitore i međunarodne finansijske institucije. Takođe, i kompanije balkanskih zemalja, bilo da se bave proizvodnjom ili uslugama, nalaze se u povoljnijem položaju jer mogu računati na tržište ne samo zemlje u kojoj se nalaze, već i tržišta zemalja u bližem okruženju.

Razvoj saobraćajne infrastrukture, u uslovima globalne ekonomije, predstavlja vrlo značajan faktor razvoja ekonomije svake zemlje i svakog regiona. Brz i jeftin prevoz finalnih proizvoda, sirovina, energenata i ljudi iz jednog u druge krajeve sveta, i obrnuto, predstavlja jednu od ključnih odrednica globalne ekonomije. Posmatrano iz ugla regionalne ekonomske saradnje i povezivanja, zapažamo veliki značaj saobraćajne infrastrukture, kako za odvijanje ekonomskih tokova i veza unutar regiona, tako i za povezivanje regiona sa drugim delovima sveta. Za region Balkana i balkanske zemlje pojedinačno, razvoj te infrastrukture ima posebno mesto i ulogu, u ovoj i budućim fazama njihovog ekonomskog i društvenog razvoja. Njen značaj proizlazi iz činjenice da Balkan ima vrlo dobar geografski položaj. Na drugoj strani, njegovo približavanje Evropskoj uniji i ekonomska saradnja sa drugim delovima sveta i velikim kompanijama, zahtevaju modernu saobraćajnu infrastrukturu umreženu u saobraćajni sistem Evrope i sveta.

Preko Balkana prolazi veliki broj saobraćajnih koridora. Oni čine važan deo saobraćajne infrastrukture Evrope, i njihovo korišćenje i razvoj predstavlja značajan deo saobraćajnog sistema tog kontinenta. Koridori se odnose na razvoj drumskih i železničkih saobraćajnica, a kao najvažnije možemo navesti: koridor X koji polazi iz Austrije, ide preko Slovenije, Hrvatske, Srbije, Makedonije, sve do Soluna u Grčkoj; koridor IV, koji povezuje Češku, Slovačku, Mađarsku, Rumuniju, Bugarsku, Grčku, sa kra-

---

tom smislu, sporazumom se predviđa ukidanje kvantitativnih ograničenja uvoza i izvoza, carina na izvoz, kao i drugih mera ograničenja trgovine koje proizvode isto dejstvo. Ugovorne strane obavezale su se da neće uvoditi nove carine i sa njima izjednačene dažbine na uvoz i izvoz. Istovremeno, ugovorne strane obavezale su se da najkasnije do 31. decembra 2010. godine uspostave zonu slobodne trgovine, u skladu sa odredbama sporazuma i saglasno odgovarajućim pravilima i procedurama Svetske trgovinske organizacije“. Golubović, S. (2010) „**Sporazum o slobodnoj trgovini i ekonomska saradnja zemalja zapadnog Balkana**“, u: *Balkan u procesu evrointegracije: Unutarregionalni odnosi*, Filozofski fakultet – Centar za sociološka istraživanja, Niš, str. 109–110.

14 Na liberalizaciju trgovine u regionu doprineli su i razvoj međusobne ekonomske saradnje svoj doprinos daju i specijalne veze koje postoje između nekih zemalja ili oblasti. Na primer, u tom kontekstu se mogu pomenuti veze i odnosi između Srbije i Republike Srpske, Bosne i Hercegovine i Turske, Kosova i Albanije i dr.

kom prema Turskoj; zatim, koridor VIII na pravcu Albanija, Makedonija, Bugarska, sve do Varne na Crnom Moru; tu je i koridor V koji polazi od Rijeke, ide preko Zagreba sve do Budimpešte itd. Ovaj mali prikaz saobraćajnih koridora pokazuje da je Balkansko poluostrvo isprepletano mrežom saobraćajnica koje prevazilaze značaj koji oni imaju za privredu i stanovništvo na njegovom prostoru. Upravo taj značaj je od posebne važnosti za balkanske zemlje, ali i za Evropsku uniju i druge zemlje u okruženju Balkana. Nažalost, saobraćajnice na pomenutim i drugim koridorima nisu modernizovane u meri i na način da mogu zadovoljiti regionalne potrebe i potrebe regiona u susedstvu. Njihova modernizacija i prilagođavanje standardima Evropske unije, između ostalog, podrazumeva saradnju između balkanskih zemalja u tom poslu za koji je potrebno obezbediti velike investicije, ali i savremenu tehniku i tehnologiju gradnje saobraćajnica i njihove buduće eksploatacije.¹⁵

Razvoj energetike (proizvodnje, prometa, sigurnosti snabdevanja i prihvatljivih cena isporuke energije) predstavlja važan deo ekonomske aktivnosti svake zemlje, od koje zavisi njen ukupan ekonomski razvoj. U balkanskim zemljama, koje su u velikoj energetskej zavisnosti od inostranstva, to je posebno značajno imajući u vidu njihov ekonomski razvoj i globalne odnose u oblasti energetike u svetu. Regionalnom saradnjom u toj oblasti, svaka zemlja pojedinačno, kao i region u celini, uspješnije i lakše rešavaju probleme i prevazilaze krize vezane za snabdevanje energentima. To je slučaj i sa balkanskim zemljama i njihovom regionalnom saradnjom u toj oblasti.¹⁶ Za unapređenje njihove međusobne saradnje u oblasti energetike postoji više razloga: *prvo*, sve balkanske zemlje su oskudne sa domaćim izvorima energije i, kao što je rečeno, visoko su zavisne od uvoza energenata iz inostranstva; *drugo*, razvoj energetike podrazumeva velika investiciona ulaganja čiji su ekonomski efekti uglavnom dugoročni; *treće*, energetske sistemi balkanskih zemalja moraju biti uključeni u energetske sisteme i projekte Evropske unije i drugih velikih zemalja koje ovaj region snabdevaju, ili imaju nameru da snabdevaju, energentima; *četvrto*, proces evrointegracije ovih zemalja podrazumeva da one u svoj energetskej sistem i energetskej politiku ugrade određene standarde koje primenjuje EU, na-

¹⁵ Modernizacija puteva i železnica podrazumeva velika investiciona ulaganja. Balkanske zemlje, pored svoje velike oskudnosti u izvorima investicija, u situaciji su da skromna investiciona sredstva kojima raspolažu – njihov relativno veliki deo, ulože u gradnju tog dela svoje infrastrukture. Efekti tih ulaganja po pravilu su dugoročni i nedovoljno vidljivi, naročito kada je u pitanju tekući rast proizvodnje i zaposlenost radne snage. Saradnja i povezivanje balkanskih zemalja na projektima modernizacije saobraćajnica obezbeđuje regionalni pristup tome, što olakšava da se dođe do povoljnih izvora investicija za takve projekte, a i olakšava njihovu realizaciju u tehničkom smislu kao i njihovu eksploataciju, održavanje i korišćenje u budućnosti.

¹⁶ Evropska unija u svojoj energetskej politici ima tri strateška cilja: konkurentnost, sigurnost snabdevanja i održivost. Oni treba da budu ugrađeni i u energetske politike koje vode balkanske zemlje, ne samo zbog njihovog približavanja Uniji, već i zbog njih samih, njihove ekonomske i energetske budućnosti. Vidi: Evropski pokret Srbije, Vodič kroz EU politike, „Energetika“, Beograd, 2010. godine.

ročito one koji se odnose na korišćenje izvora energije (povećanje udela obnovljivih izvora energije u ukupnoj njenoj potrošnji i povećanje efikasnosti u korišćenju energije). Svi ovi razlozi zahtevaju da balkanske zemlje pojedinačno, svojim politikama razvoja energetike, posvete posebnu pažnju.¹⁷ Ostvarivanje ciljeva u ovoj oblasti biće daleko lakše i uspješnije ako se postave kao zajednični ciljevi svih zemalja u regionu, i, shodno tome, definišu i vode zajedničke politike njihove realizacije. Ovo naročito, ako se imaju u vidu savremeni odnosi između Rusije – kao velikog izvoznika nafte i gasa, Evropske unije i drugih zemalja u regionu, koji su nedavno eskalirali otkazivanjem, od strane Rusije, realizacije velikog projekta „Južni tok“, kojim bi se Balkan i veliki deo Južne i Srednje Evrope snabdevali ruskim gasom.¹⁸ Za zajedničke projekte u oblasti energetike u kojima učestvuje više zemalja lakše je obezbediti izvore sredstava, a samo funkcionisanje njihovih energetske sistema biće efikasnije ako postoji potreban nivo njihove međusobne saradnje i povezanosti u definisanju i realizaciji zajedničkih energetske projekata.

Korišćenje i očuvanje vodnih resursa predstavlja još jedan potencijal kada je u pitanju regionalna saradnja zemalja Balkana. U uslovima globalizacije, urbanizacije, ubrzanog tehnološkog razvoja i sve prisutnijih klimatskih promena, vodni resursi postaju sve značajniji u ekonomskoj aktivnosti svake zemlje, pa i sveta. Korišćenje i očuvanje vodnih resursa, pre svega izvora pijaće vode, snabdevanje vodom velikih urbanih konglomeracija, korišćenje vode u poljoprivrednoj proizvodnji, rečni i pomorski saobraćaj čine područja koja imaju sve veći značaj u nacionalnim i regionalnim ekonomijama. Balkan kao geografsko područje raspolaže respektabilnim vodnim resursima, ali se njihovom korišćenju u prošlosti nije poklanjala

---

17 U tom kontekstu posebno je interesantan (i značajan) slučaj Turske. Naime, ona, kao članica NATO pakta i eksponent zapadnih interesa (i politike) u islamskom svetu i u oblasti Sredozemlja, u poslednje vreme, intenzivno razvija dobre odnose sa Rusijom – dojučerašnjim hladnoratovskim protivnikom. Razlozi za to su prevashodno ekonomske prirode, naročito one vezane za snabdevanje energentima (gasom i naftom) iz Rusije. Svoj oštar stav u novim hladnoratovskim odnosima između Rusije i Zapada započetim posle otkazivanja projekta Južni tok, Turska je iskazala potpisivanjem sporazuma o energetske saradnji sa Rusijom, kojim treba da se obezbede alternativni pravci transporta ruskog gasa prema Turskoj, Balkanu i Evropi. Naravno, da Evropska unija i SAD na to ne gledaju sa odobravanjem! Vidi: Darko Tanasokvić, Ibid.

18 Sve balkanske zemlje su visoko zavisne od uvoza ruskog gasa: Srbija i Bugarska 100%, Hrvatska 65%, Slovenija 51%, Mađarska 76% i Rumunija 63%. To snabdevanje ide uglavnom preko Mađarske i Ukrajine i iz političkih razloga je visoko nepouzđano i nesigurno. Zato su gotovo sve balkanske zemlje, i neke koje to nisu – među kojima i veći broj članica Evropske unije, prihvatile da učestvuju u projektu „Južni tok“. Kompanije iz Rusije, Austrije, Italije, Slovenije, Hrvatske, Mađarske, Bugarske, Srbije, Grčke i drugih zemalja našle su svoj interes da pristupe tom velikom projektu koji bi obezbedio sigurnost u snabdevanju gasom, ne samo Balkana, nego i velikog dela Južne i Srednje Evrope. Međutim, odnosi Evropske unije i Rusije su se dramatično pogoršali posle vojnih sukoba u Ukrajini, što je stvorilo uslove za otkazivanje projekta od strane Rusije. U celoj toj stvari balkanske, i druge zemlje, ostale su po strani, čak nisu bile pojedinačno u stanju da zaštite svoje ekonomske interese na bazi već potpisanih ugovora o izgradnji gasovoda. Odsustvo međusobne saradnje i povezanosti bio je jedan od glavnih razloga tome!

potrebna pažnja niti su oni dovoljno korišćeni za unapređenje ekonomija balkanskih zemalja. Polazeći od sadašnjih i budućih potreba za tom vrstom resursa, stvari se moraju brzo menjati posebno u pravcu da njihovo očuvanje i korišćenje postanu sastavni deo njihove ekonomske aktivnosti i njihovih ekonomskih politika. Pored toga potrebno je ići i dalje: regionalna saradnja i povezivanje u tome imaju posebno značenje. Razlog tome nije samo činjenica da rečni tokovi često predstavljaju granične linije između pojedinih zemalja (Dunav, Sava, Drina i druge reke), već i potreba da se rečni tokovi održavaju, podižu akumulacije, koriste za proizvodnju električne energije, osposobljavaju za plovidbu i dr.¹⁹ Osim Srbije i Makedonije, sve ostale balkanske zemlje imaju izlaz na more što sa ekonomskog stanovišta predstavlja posebnu pogodnost. Korišćenje mora kao privrednog i razvojnog resursa takođe podrazumeva određenu saradnju i povezivanje između balkanskih zemalja. Ona se odnosi na zaštitu morske obale, izgradnju luka, povezivanje tih luka odgovarajućim saobraćajnicama sa unutrašnjošću regiona i sl.

Zaštita i očuvanje životne sredine (ekologija u najširem smislu), poslednjih decenija sve više postaju ekonomski problemi, ali u određenim slučajevima i ekonomski resursi. Urbanizacija na području Balkana, razvoj i primena različitih tehnologija, razvoj saobraćaja, pa sve do globalnih klimatskih promena, zahtevaju od svih zemalja, uključujući i one u ovom regionu, da vode aktivnu ekološku politiku. Velikim delom ona mora biti inkorporirana u ekonomsku aktivnost i ekonomski razvoja svake zemlje. Najpre iz razloga što se ekonomskom aktivnošću često narušava prirodna sredina, a zatim i zbog toga što se tom aktivnošću mnogi ekološki problemi mogu ublažiti i rešiti. Deo ekonomske saradnje i ekonomskog povezivanja između balkanskih zemalja treba da se odnosi i na ovu problematiku. Spisak konkretnih projekata koji se mogu na taj način uspešno realizovati je dosta dugačak. Pođimo od regulisanja rečnih tokova koji prolaze kroz više zemalja, što podrazumeva: zajedničku aktivnost u zaštiti od njihovog zagađivanja, izgradnju sistema zaštite od poplava, zajedničko korišćenje njihove vode za snabdevanje gradova, pa sve do izgradnje i održavanja plovnih puteva na rekama gde je to moguće. Tu je zajednička aktivnost na sprečavanju šumskih požara i aerozagađenja, uspostavljanje zajedničkog sistema monitoringa potencijalnih ekoloških akcidenata. Na to bi se mogle nadovezati zajedničke aktivnosti u oblasti odlaganja i ekonomske valorizacije otpada ili izgradnja zajedničkih postrojenja za uništavanje i preradu hemijskog, nuklearnog, medicinskog i sličnog otpada koji zahteva posebne

¹⁹ Dunav kao najveća reka u regionu povezuje veći broj balkanskih zemalja međusobno, kao i ceo region sa Centralnom i Srednjom, Evropom i Crnim Morem. Zato nije bez razloga u definisanju panevropskih koridora Dunav definisan kao koridor VII. On ima veliki plovidbeni i energetski značaj, nezamenljiv je u snabdevanju naselja na njegovim obalama vodom, doprinosi razvoju poljoprivrede, turizma i sl. Međutim, da bi njegovi potencijali bili u većoj meri iskorišćeni, neophodna je veća saradnja i povezivanje svih zemalja na njegovom priobalju, posebno balkanskih.

tehnologije i posebne postupke. Zajedništvom u ovim oblastima moguće je postići velike uštede u troškovima, a i lakše je doći do investicija za izgradnju za to potrebnih objekata, koje nisu male.

ZAKLJUČAK

U novije vreme – sa ubrzanjem procesa globalizacije i evrointegracije, i sa političkim promenama u svetu i na Balkanu, stvaraju se povoljniji uslovi, kao i izraženija potreba, za ekonomskim povezivanjem i ekonomskom saradnjom između balkanskih zemalja. Jedno i drugo imaju posebno značenje za njih jer se radi o (osim Turske) relativno malim zemljama, sa skromnim razvojnim potencijalima. Tome treba dodati i činjenicu da sve one imaju velike ekonomske probleme: ekonomski su nerazvijene i veoma sporo izlaze iz te nerazvijenosti, imaju visoku nezaposlenost radne snage, njihovo stanovništvo je siromašno, visoko su zavisne od inostranstva i imaju izražene makroekonomske probleme. Da bi brže i uspešnije razvijale svoje ekonomije, one moraju da ulažu velika sredstva i napore. Olakšanje u tome može biti njihovo međusobno ekonomsko povezivanje i ekonomska saradnja, što potvrđuju iskustva drugih zemalja i regiona. Uostalom, i sam proces evrointegracije kome su ove zemlje pristupile i koji se odvijao, i još uvek se odvija, pod uticajem Evropske unije pokazuje da je regionalizacija jedna od važnih aktivnosti u prevazilaženju ekonomske zaostalosti i rešavanja ekonomskih problema. Dosadašnji rezultati na tom planu su vidljivi: ekonomski odnosi između balkanskih zemalja danas su daleko razvijeniji nego što je to bilo samo nekoliko decenija unazad. Njihovo poboljšanje je rezultat novih ekonomskih odnosa koji se uspostavlja u Evropi i na njih poseban uticaj ima proces evrointegracije. Nastavak aktivnosti na tom planu uz daleko aktivniji odnos samih balkanskih zemalja u tome, treba da bude sastavni deo ekonomskih i drugih politika koje one budu vodile. Postoje oblasti ekonomskog života i grane privrede čiji razvoj je praktično nemoguć bez veće i sadržajnije ekonomske saradnje na Balkanu. Radi se o daljoj liberalizaciji međusobne trgovine – sve do pune slobode kretanja roba, kapitala i ljudi u regionu, na principima i po pravilima koji važe u Evropskoj uniji; razvoju saobraćajne infrastrukture, razvoju energetike, korišćenju vodnih resursa i zaštiti i očuvanju životne sredine u regionu. Baš ove oblasti i grane – njihov razvoj i unapređenje – treba da čine osnovu bržeg razvoja ekonomija balkanskih zemalja u budućnosti i njihovog uspešnijeg ekonomskog povezivanja sa svetom.

LITERATURA

- Božić Miljković, Ivana. „Ekonomska regionalizacija Balkana i njegovo pristupanje Evropskoj uniji“. *Balkan i EU*, 374-386. Beograd: Institut društvenih nauka – Centar za ekonomska istraživanja, 2011.
- Gligorov Vladimir. „Regionalna saradnja“. Magazin *Peščanik* 15. 09. 2014; Internet: <http://pescanik.net/2014/09/regionalna-saradnja/>
- Golubović, Srđan. „Uloga Centralno-evropske zone slobodne trgovine (CEFTA) u priključivanju zemalja zapadnog Balkana Evropskoj uniji“, *Balkan u procesu evrointegracije: koncepcije razvoja i socijalne implikacije*, 100-108. Niš, Univerzitet u Nišu – Filozofski fakultet, 2008.
- Golubović, Srđan. „Sporazum o slobodnoj trgovini i ekonomska saradnja zemalja zapadnog Balkana“, *Balkan u procesu evrointegracije: Unutarregionalni odnosi*, 105-119. Niš, Univerzitet u Nišu – Filozofski fakultet, 2010.
- Horvat, Srećko i Žižek, Slavoj. *Šta Evropa želi?* Laguna, Beograd, 2014.
- Marković, Slobodan. Balkan: 100 godina puta od poluperiferije ka periferiji. *Politika*, 5. januar 2015. godine, str. 6.
- Mitrović, Ljubiša. „Aktuelnost poruka i slogana 'Balkan, balkanskim narodima' sa Prve panbalkanske konferencije“, *Balkan u procesu evrointegracije: unutarregionalni odnosi*, 2-17. Niš, Univerzitet u Nišu – Filozofski fakultet, 2010.
- Palare, Majkl. „*Balkanske privrede oko 1800 – 1914: evolucija bez razvoja*“, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
- Tanasković, Darko. „*Neosmanizam: povratak Turske na Balkan*“, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
- The World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2014-2015.

Milorad Božić

REGIONAL DEVELOPMENT ON BALKANS ECONOMIC DEVELOPMENT AND STRUCTURAL CHANGES

Summary: Regional cooperation and connecting between Balkan countries have a special place and a role in economic development, both individually and the Balkan region as a whole. Their importance is conditioned by numerous facts: those are economically insufficiently developed countries, they have numerous macroeconomic problems, all of them are in the process of Euro-integrations, they have immense problems in integrating their economies into global economic processes and so on. As rarely in the world, individual economic interests on Balkans are conditioned by mutual ones because those are small nations and states which individually have narrow domestic markets

and modest developing potentials and poverty is common characteristics. This article researches the problem of economic togetherness between Balkan countries achieved by their mutual economic cooperation and economic connecting. The general attitude in this article is that these processes are very important for acceleration of the economic development processes of these countries' group as well as the whole Balkan region, for achievement of their Euro-integration process, improvement of economic position of those countries that became European Union members, their integration into global economic flows and so on. Here is pointed that economic connection and cooperation between these countries are very important for building of good and stable relations on the Balkans in other social and political areas. In a word, long term economic and political stability of the region should be developed basing on them. As economic areas that have special importance and the role in building of economic togetherness between Balkan countries, in this article are pointed: liberalization of foreign trade in the region, development of traffic infrastructure, development of energetic, use and preservation of water resources, and protection and preservation of environment (ecology in the broadest sense).

Key words: Balkan countries, economic cooperation, economic connecting, euro-integrations, economic development, global economy

